

رونق توتون و تنباکو در دربار عثمانی

مصطفی نعیم (د. ۱۱۲۹ق) در کتاب «روضه الحسین فی خلاصه اخبار الخاقین» یا «تاریخ نعیم»، تاریخ ورود توتون به استانبول را سال ۱۰۱۵ق بیان کرده است.

مصطفی نعیم (د. ۱۱۲۹ق) در کتاب «روضه الحسین فی خلاصه اخبار الخاقین» یا «تاریخ نعیم»، تاریخ ورود توتون به استانبول را سال ۱۰۱۵ق بیان کرده است.

پچوی (د. ۱۰۶۱) در «پچوی تاریخی» این تاریخ را شش سال به عقب رانده (۱۰۰۹) و تجارت توتون را به فرنگیان نسبت داده و گفته است که آنها با طرح خاصیت درمانی، آن را وارد بازارهای عثمانی کردند. ورود توتون به قلمرو عثمانی با استقبال شدید مردم روبه‌رو شد. دانسته نیست سبب این علاقه‌مندی چه بوده است، اما شدت علاقه چندان بود که بخشی از فعالیت‌های روزمره بسیاری از مردم و حتی دولتمردان، استعمال آن شد. در این دوران، تنها وسیله استعمال توتون، چپق بود که لوله‌ای بسیار بزرگ داشت و به سبب همین درازی، در دست نگه‌داشتن آن دشوار می‌نمود؛ از این‌رو، طبقی فلزی روی زمین قرار داده و انحنای سر چپق بر روی آن گذاشته می‌شد. این طبق علاوه بر این فایده، از ریختن توتون‌های داغ و سوزان بر فرش‌ها جلوگیری می‌کرد. استفاده از چپق، به سبب وجود لوله بسیار درازی که غالباً طول آن به بیش از یک متر می‌رسید، عذابی الیم می‌نمود، با وجود این، درازی لوله و سختی مکش، چیزی از لذت مرد عثمانی نمی‌کاست.

نعیم در شکوه از فراگیر شدن استعمال توتون می‌نویسد: «حلال است؟ حرام است؟ توتونی که مسبب منازعات می‌شود از فرنگستان به دیار اسلام وارد شد و چه آتش فتنه‌ای که روشن کرد و گستراند و شهرت کسب کرد و ظرفی مملکت بدان مبتلا شدند»... «استعمال آن تا بدان حد محبوب است که به سبب زیادی استعمال، در قهوه‌خانه‌ها دیدن یکدیگر به دشواری ممکن است».

در عمارت‌های باشکوه، استعمال توتون به وسیله چپق، تشریفاتی داشت. برای آماده‌سازی آن، خدمه متخصص گمارده می‌شد. خدمه پس از پیر کردن چپق از توتون، آن را در طبقی قرار داده و با آداب خاص و با احترام به سرور خود یا میهمان عمارت تقدیم می‌کردند.

با توجه به اینکه در سال ۹۶۲ق قهوه‌خانه‌ها در بلاد عثمانی رواج یافته و مورد اقبال بودند، توتون نیز به عنوان بخشی از سرگرمی‌های قهوه‌خانه در کنار نرد و شطرنج، وارد آن شد. استعمال توتون با چپق در قهوه‌خانه‌ها تا سال ۱۰۰۰ق ادامه داشت، اما در این سال سلطان مراد سوم این روش را برافکند؛ البته پس از مدتی بار دیگر رواج یافت. در سال ۱۰۴۲ق سلطان مراد چهارم به بهانه ارتباط آتش‌سوزی بزرگ استانبول با قهوه‌خانه‌ها، استعمال توتون در این مکان‌ها را بار دیگر تعطیل کرد. این ممنوعیت، به سبب مخالفت با علایق مردم با مقاومت‌هایی روبه‌رو گردید و با مرگ مراد چهارم از میان برداشته شد.

علاقه‌مندی مردم قلمرو عثمانی به‌ویژه ساکنان استانبول به توتون و چپق سبب شد عثمانیان در پی بهره‌برداری از این علاقه‌مندی برآیند. به‌رغم رواج گسترده توتون و چپق‌کشی در دربار عثمانی، واکنش دولتمردان عثمانی قابل پیش‌بینی بود. خزانه عثمانی به هر آنچه سبب درآمدزایی برای مخارج سنگین دربار می‌شد توجه می‌نمود. از این‌رو، به فروش توتون مالیات بسته شد و در مرزها نیز حق گمرک ۸ آقچه‌ای از تجار گرفته شد. سلطان محمود دوم پس از الغای ینی‌چریان، استعمال توتون و وجود قهوه‌خانه‌ها را از عوامل فساد می‌پنداشت؛ در نتیجه به تخریب قهوه‌خانه‌های استانبول دست زد.

عثمانیان برای ریشه‌کن کردن استعمال توتون، هر آنچه در اندیشه داشتند به کار بستند و شیوخ معروفی مانند شیخ الاسلام ابوالسعود افندی به‌رغم نیافتن دلیلی بر حرمت توتون در قرآن، بنا به توجیهاتی، آن را حرام دانست، اما چپق توتون‌کشان سخت‌تر از آنی بود که بشکند و محبوب‌تر از آنی بود که بر زمین گذاشته شود.

در تصاویر نقاشی‌شده در سفرنامه‌ها و کتب تشکیلاتی، استفاده از چپق و قلیان (در آینده و در بخش تصاویر عثمانی (۶)) بسیار خودنمایی می‌کند.

منبع: پایگاه عبرت پژوهی تاریخی، مقاله طاهر بابایی